

KRAJ RATOVANJA

Horgan, John (2014) *Kraj ratovanja*, Zagreb: Jesenski i Turk, 199 str., preveo Ognjen Strpić.

John Horgan je profesor na Institutu za tehnologiju Stevens, suradnik časopisa *Scientific American* i autor poznatog djela *Kraj znanosti*. Osvrt na djelo *Kraj ratovanja*, koji slijedi, pokušat će prikazati autorovo nastojanje da opovrgne tezu o biološkoj, genetskoj ili inoj determiniranosti rata. Sadržaj knjige obuhvaća uvod čiji je naslov „Život u doba ratova“ (str. 9–21), šest poglavlja¹ (str. 23–139), epilog naslovljen „U obranu slobodne volje“ (str. 141–147), dodatak pod nazivom „Kratka pretpovijest nasilja“ (str. 149–153), Bilješke (str. 155–190), Odabranu bibliografiju (str. 191–197) i Zahvale (str. 199). U uvodu knjige autor nas upozorava da – iako potječe iz vojničke obitelji, a i njegove ankete pokazuju izraziti pesimizam glede iskorjenjivanja rata – rat treba dokrajčiti kao što želimo izliječiti rak i zadržati vedrinu vjerom u bezratnu budućnost.

Prvo poglavlje tematizira biološki determinizam kao uzrok rata. U prilog svom stavu da rat nije genetsko, nagonско u čovjeku, Horgan ističe Seviljsku izjavu koju je UNESCO prihvatio 1989. i koju do danas nastoji edukativnim programima širiti. Pišući o urođenosti ljudskih tendencija prema nasilju, Horgan ukazuje na znanstvena istraživanja čimpanza koja su poslužila kao obrazac za objašnjavanje ratoborne ljudske i evolucijske potrebe za održanjem. Ističe antropologa Richarda Wranghama i nje-

govo djelo *Demoniski mužjaci*, kao i tezu da se unutar grupa mužjaka i muškaraca pojavljuje urođeno „koalicijsko ubijanje“ bez ikakvog konkretnog cilja do puke zabave. Takvo viđenje Horgan demantira primjerom pronalaska miroljubivijeg čovjekova pretka *Ardipithecus ramidusa*, te sklonostima zajednica makaki majmuna da se prilagođavaju socijalnim promjenama unutar svog biotopa. Autor će spomenuti i amazonsko pleme Yanomame i predcivilizacijsko ratovanje kao dokaze o urođenosti ratovanja, ali će ih nastojati osporiti razmišljanjima nekih autora koji su ratovanje smatrali prigodnim, sporadičnim dešavanjima, a ne biološkom uvjetovanošću.

Drugo poglavlje započinje objašnjenjem fraze „trula jabuka“, koja predstavlja svojevrsnu tezu o nekolicini muškaraca prijemčivih na sukob, a na temelju čega se muškarce prikazuje kao genetski predodređene za nasilje i rat. Iznosi podatke psihijatra Roya Swanka i Waltera Marchanda iz 1946., te generala američke vojske i povjesničara Samuela Marshalla o reakcijama vojnika na borbenom terenu u Europi i na Pacifiku. Oni se kreću od nesanice, drhtavice i anksioznosti do intuitivne odbojnosti prema izravnom pogađanju protivnika iz vatrenog oružja. To će rezultirati alteriranim vojnim drilom i tehnikom borbe koja koristi oružja dugog dometa. No, tvrdi autor, time će se povećati broj oboljelih od PTSP-a. Kod 98% ljudi rat i ubijanje imaju traumatske učinke, a one koji ne poznaju takve simptome Swank i Marchand uvrštavaju u 2% onih kojima rat služi za zadovoljenje sociopatskih i antisocijalnih potreba. Psihopati nisu isključivo ljudi

¹ Redoslijed poglavlja je sljedeći: „Rat nije urođen“ (str. 23–44), „Ne možete za sve kriviti par trulih jabuka“ (str. 45–60), „Je li oskudica uzrok rata? (Nije, ne nužno)“ (str. 61–78), „Je li rat kulturna zaraza (Jest)“ (str. 79–99), „Opredijeliti se za mir“ (str. 101–120) i „Moć nenasilja“ (str. 121–139).

krvožednih namjera, nego mogu biti uspješni u oblastima sublimiranog nagona za borbu, poput mnogih političkih vođa koji su, iako nisu nikada sudjelovali u ratu, mnoge ljude gurnuli u njega. To navodi na zaključak da je moguće, pomoću propagande i uvježbavanjem da se nadiđe suosjećanje prema čovjeku, psihopatske sklonosti učiniti većima. Tome svakako i doprinose znanstvena istraživanja koja se bave „ratničkim genima“. Postupci smanjenja nagona za ratovanjem, koje neki autori predlažu, kreću se od ugradnje elektroda u mozak, medikamenata, pa sve do kanaliziranja agresije u prihvatljivije oblike, poput agresije prema prirodi (Wiliam James) ili sporta, te angažmanom žena u politici i vlasti.

Treće poglavlje bavi se ratom kao posljedicom oskudice. Horgan navodi mišljenje profesora na Harvardu Stevena LeBlanca (slično mišljenju Thomasa Malthusa) da rat postoji otkako postoje ljudi, ali isključivo zbog oskudnih resursa. Malthus je to izrazio na slijedeći način: hrana i strast među spolovima su nužni, što nužno dovodi do sukoba za resurse. Tome nasuprot idu istraživanja Napoleona Chagona koji smatra da je agresivnost najveća tamo gdje je unos bjelančevina najveći, tj. gdje hrane ima u izobilju i vrlo malo onih koji ju koriste. Pored te teze, rat se objašnjava i kroz psihološku prizmu, kao svojevrсна neuroza da bi resursi mogli nestati pa se ratu pristupa iz preventivnih razloga. Dokaz da rat nije nastao iz oskudnosti resursa, već da on sam proizvodi oskudicu, je i industrijska revolucija koja je donijela materijalni prosperitet, ali su se ratovi nastavljali, a u zadnja dva stoljeća dohodak *per capita* narastao je devet puta. Autor će prigovoriti i tezama da rat nastaje između onih koji imaju i onih koji nemaju, te eko-rješenjima povezanim s racionalnim demografskim politikama i iskorištavanjima temeljnih resursa.

Rat kao kulturna specifičnost tema je 4. poglavlja. Osvrćući se na rad antropologinje

Margaret Mead, Horgan ističe da je rat kulturni „izum“ i da su čak i manja plemena, poput Aboridžina, međusobno dolazila u sukob bez osobitog razloga, čisto zato što im je to kulturna karakteristika. Horgan nastoji pomoću pojma mem objasniti ponašanje nekih plemena koja imaju razloga ratovati, a ipak ne ratuju (pleme Semai), te onih koji nemaju razloga, a izrazito su ratoborni (pleme Waorani). Autor to potvrđuje pozivajući se i na teoretičara rata Johna Keegana, koji je istražujući o toj temi ustanovio da mnogim ratovima ne vidi jasan uzrok ni cilj. Horgan također naglašava ljudsku povodljivost – čiju važnost je istaknuo ekonomist Herbert Simon – kao uzrok pribjegavanja ratu uslijed društvenog utjecaja. Slično dokazuje i Stanley Milgram svojim eksperimentom zastrašujuće spremnosti osobe da se podčini autoritetu, te Philip Zimbardo inscenacijom zatvorskih uvjeta: studenti su glumili zatvo-renike i čuvare, a rezultati su bili zapanjujući u razvoju brutalnosti među sudionicima eksperimenta. Horgan, nadalje, iznosi nekoliko rješenja i njihovih kontradikcija koje se kreću od svjetskih vlada i decentralizirane vlasti pa do smanjenja nasilnih televizijskih sadržaja odnosno, prema mišljenju Margaret Mead, napuštanja kulturnog izuma rata i zamjenjivanja nekim drugim, manje krvavim izumom.

Pokušaj argumentiranja mira nalazimo u 5. poglavlju. Odmah na početku autor opisuje eksperiment socijalnog psihologa Muzafera Sherifa s djecom u odmaralištu Pljačkaševa špilja, u kojemu su djeci davani zadaci koji su od njih stvarali čas neprijatelje, čas suradnike, tj. podjele na „nas“ i „njih“ koje zatim prelaze u kooperativnije oblike. Sherif je zaključio da je za ujedinjenje ljudi i miroljubivo rješenje potreban nadpersonalni zajednički cilj. John Horgan navodi zemlje, od pokrajine Ashokka, Švedske, Švicarske ili Kostarike, koje su se opredijelile za manje nasilja i ratnih aktivnosti iako nikada nisu potpuno odustale od vojske. Spominjući politologinju Randall Forsberg,

Horgan želi ukazati na političku volju i promjenu kulturne uvjetovanosti kao na moguće pretpostavke smanjenja ili iskorjenjivanja rata. Tome u prilog idu i zaključci istraživanja Ženevske deklaracije o oružanom nasilju i razvoju, te Sveučilišta Simon Fraser o tome da se broj žrtava u trenutno vođenim ratovima smanjuje u usporedbi s onim što je bio slučaj u 19. st. i prvog polovici 20. st. Autor će također potvrditi da širenje demokracije snažno korelira s uspostavom mira u svijetu pri čemu navodi rezultate istraživanja Freedom Housea o broju slobodnih država u svijetu, ali i uz upozorenje o demokratskim zastranjivanjima te osnaživanju demokracije. Snažna volja naroda, a ne smanjivanje naoružanja, testosterona ili demokratizacija, rješenje su, po riječima Johna Mullera, politologa s Državnog sveučilišta Ohio, za okončanje rata.

Može li se nenasiljem stvoriti mogućnost za rješavanje sukoba, daljnja je tema knjige. Autor stoga navodi profesora politologije Genea Sharpa koji nudi niz mogućnosti, poput štrajkova, mimohoda, odbijanja plaćanja, razodijevanja itd. kao taktika nenasilnog djelovanja. Sharp je protivnik pacifizma, ali i međunarodnih sporazuma, te se zauzima za politički aktivnog pojedinca. Autor navodi povijesne primjere nenasilnog političkog angažmana od drevnog Rima pa do Norveške u Drugom svjetskom ratu, kao i primjer kveкера

Alaistera McIntosha o silovitoj moći praštanja, sličnoj Gandhijevim stavovima. Pravično postupanje koje obuhvaća sigurnost građana, izbjegavanje smrti civila i ublažavanje potencijalne emocionalne eskalacije, također su načini ublažavanja ratovanja, kao i programi postupnog razoružavanja država, te ponajviše rad na odbacivanju defetizma.

John Horgan knjigu završava veličanjem slobodne volje. Nakon navođenja nekolicine znanstvenika koji mahom čovjeka opisuju kroz prizmu fizikalnih uvjetovanosti, Horgan za sebe kaže da *vjeruje* u slobodnu volju koja leži u ambijentu raznolikih životnih mogućnosti u modernom vremenu.

Premda iznosi recentne činjenice iz raznih znanstvenih područja, autor seciranju rata ne pristupa strogo znanstveno i s vrijednosno neutralnog motrišta. Knjiga je ponajprije vrijednosni sud autora o posljedicama rata i ratnih sukoba. Uspoređujući i konfrontirajući stavove raznih teoretičara, Horgan se nastoji prikloniti onom spektru razmišljanja koje rat promatra kao destruktivno i za golemu većinu nepovoljno rješenje i individualnih, i kolektivnih animoziteta. Dakle, knjiga je više publicistička a manje znanstveno-stručna, pa može biti informativna i poticajna za širi krug čitatelja.

Saša Marinović